

Acta Illyrica
Godišnjak Udruženja BATHINVS
Godina IV/Broj 4

IZDAVAČ / PUBLISHER:

*Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa
i drevnih i klasičnih civilizacija BATHINVS*

Topal Osman Paše 20, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

<http://bathinvs.com/>

ZA IZDAVAČA / FOR THE PUBLISHER: Dženan Brigić

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK / EDITOR-IN-CHIEF: Edin Veletovac

REDAKCIJA / EDITORIAL BOARD:

Enver Imamović (Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu / Faculty of Philosophy, University of Sarajevo); **Milan Lovenjak** (Filozofski fakultet Univerziteta u Ljubljani / Faculty of Arts, University of Ljubljana); **Marcel Burić** (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu / Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb); **Branka Migotti** (Zagreb, Hrvatska / Zagreb, Croatia); **Salmedin Mesihović** (Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu / Faculty of Philosophy, University of Sarajevo); **Ivan Basić** (Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu / Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split); **Olga Pelcer-Vujačić** (Institut za istoriju Univerziteta Crne Gore / Historical institute of the University of Montenegro); **Siniša Bilić-Dujmušić** (Hrvatsko katoličko Sveučilište u Zagrebu / Catholic University of Croatia); **Drago Župarić** (Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu / Faculty of Philosophy, University of Sarajevo); **Bego Omerčević** (Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli / Faculty of Philosophy, University of Tuzla); **Ivan Radman Livaja** (Arheološki muzej u Zagrebu / Archaeological Museum in Zagreb); **Marko A. Janković** (Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu / Faculty of Philosophy, University of Belgrade); **Dejan Gazivoda** (Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore / Center for Conservation and Archaeology of Montenegro); **Lucijana Šešelj** (Filozofski fakultet u Sveučilišta u Rijeci / Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Rijeka); **Amra Šaćić Beća** (Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu / Faculty of Philosophy, University of Sarajevo).

SEKRETAR REDAKCIJE / SECRETARY OF THE EDITORIAL BOARD: Arnela Selimović

RECENZENTSKI ODBOR / ADVISORY BOARD:

Adnan Busuladžić (Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu / Faculty of Philosophy, University of Sarajevo); **Slaviša Perić** (Arheološki institut, Beograd / Institute of Archaeology, Belgrade); **Jacqueline Balen** (Arheološki muzej u Zagrebu / Archaeological Museum in Zagreb); **Martina Blečić Kavur** (Fakultet za humanističke studije Univerziteta Primorska / Faculty of Humanities Koper, University of Primorska); **Dragana Nikolić** (Balkanološki institut, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd / Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts); **Almir Marić** (Fakultet humanističkih nauka Univerziteta "Džemal Bijedić" u Mostaru / Faculty of Humanities, "Džemal Bijedić" University of Mostar); **Inga Vilogorac Brčić** (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu / Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb)

ČASOPIS JE INDEKSIRAN U / JOURNAL INDEXED IN:

C.E.E.O.L. (Central Eastern European Online Library)

Complementary Index (EBSCO host)

Časopis je štampan uz podršku Ministarstva kulture i sporta Kantona Sarajevo.
Printing of the journal supported by the Ministry of Culture and Sports of Canton Sarajevo.

*Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i
drevnih i klasičnih civilizacija*
BATHINVS

Acta Illyrica

Godišnjak Udruženja BATHINVS
Godina IV/Broj 4

SARAJEVO, 2020.

SADRŽAJ / CONTENTS

PREGOVOR / FOREWORD	7
---------------------------	---

NAUČNI I PREGLEDNI RADOVI / ORIGINAL SCIENTIFIC PAPERS AND REVIEW ARTICLES

Adnan Kaljanac / Dženan Brigić – <i>Rezultati arheološke prospekcije 2017. godine na prahistorijskom lokalitetu Butmir i njegovo stanje danas / Results of the archeological prospection on the site of Butmir from 2017</i>	17
Aleksandar Jašarević – <i>Igla kao forma specifične materijalne kulture s kraja bronzanog i početka željeznog doba sjeverne Bosne / Pins as a form of specific material culture from the end of the Bronze Age and the beginning of the Iron Age in the northern Bosnia</i>	49
Salmedin Mesihović – <i>Otkrivanje homerovskog koda: Tersitov bijes / Discovering the Homeric code: Thersites's rage</i>	67
Vjeran Brezak – <i>Menas – kronika prebjega / Menas – the chronicle of defector</i>	83
Alka Domić Kunić – <i>Kolapijani – Apijanovi Peonci / Colapiani – Appian's Paeones</i>	107
Goran Popović – <i>Novi pristup istraživanju rimske putne komunikacije Salona – Servitium / A new approach to the research of the Roman road Salona – Servitium</i>	163
Dženefa Merdanić Šahinović – <i>Administrativno-pravno uređenje rudarskog distrikta sjeverozapadne Bosne u III stoljeću / The administrative and legal regulation of the mining district of northwestern Bosnia in the 3rd century</i>	175
Amra Šaćić Beća – <i>Klesarske greške na antičkim epigrafskim spomenicima sarajevske regije / Stonecutters' mistakes in ancient epigraphic monuments from the Sarajevo region</i>	223

PRIKAZI / REVIEWS

Mirza Hebib – Prikaz knjige: <i>Law in the Roman Provinces</i> , (ed.) K. Czajkowski and B. Eckhardt: Oxford University Press, 2020, xii + 526 str.	241
Damir Deljo – Prikaz knjige: Predrag Novaković, <i>Historija arheologije u novim zemljama Jugoistočne Evrope</i> , Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2015, str. 304.	245
Nejra Stovro – Prikaz knjige: Greg Woolf, <i>Rome an Empire's Story</i> , Oxford University Press, Oxford, 2012, 383 str.	249

Fadil Hadžiabdić – Prikaz naučnog časopisa: <i>Godišnjak Udruženja BATHINVS, Acta Illyrica</i> , br. 3, Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih i klasičnih civilizacija “BATHINVS”, broj III, Sarajevo, 2019, 149 str.	253
Amina Šehović - Prikaz knjige: Miroslava Mirković, <i>Municipijum S. Rimski grad u Kominama kod Pljevalja</i> , Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2013, 159 str.	259
UPUTSTVA AUTORIMA.....	263
ANNUAL JOURNAL OF BATHINVS ASSOCIATION YEARBOOK TEMPLATE.....	265
UPUTSTVA RECENZENTIMA	267
REVIEWER GUIDELINES.....	268
AUTORI OBJAVLJENIH RADOVA	269

Menas – kronika prebjega

Apstrakt: Menas, prvo rob Pompeja Velikog, a potom oslobođenik njegova sina Seksta, u povijest je ušao kao pirat, pljačkaš i izdajnik. Međutim, ta historijska ocjena je površna i do naših dana temelji se na stavu antičkih pisaca i njihovog dojma. S obzirom na to da je Menas uglavnom promatran u kontekstu svog patrona, Seksta Pompeja, najžešćeg Oktavijanova neprijatelja, jasno nam je zašto je dojam takav. Antička historiografija bila je naklonjenija budućem princepsu jer pobjednici pišu povijest. Stoga je sazrelo vrijeme da se napiše detaljnija analiza kojom se *sine ira et studio* pokušalo utvrditi da Menas nije bio samo bandit i vjerolomac nego sposoban zapovjednik, savjetnik i pomorac, čije su usluge i prijedlozi bili od koristi svima koji su ga primili u službu. Ovim radom autor nastoji rasvijetliti nekoliko ključnih stvari o Menasu: prestanak ropstva i prelazak u redove Seksta Pompeja, ulogu u podizanju i jačanju mornarice Seksta Pompeja te izdaju i prijelaz na Oktavijanovu stranu. Za potonju stavku ustanovilo se da se ne radi o pukoj izdaji, već o pomno namještenoj priči, čiji su pažljivo upakirani detalji promaknuli i antičkim izvorima.

Ključne riječi: Menas, drugi trijumvirat, Sekst Pompej, Oktavijan, *libertus*, izdaja Seksta Pompeja

Proučavanje antičke povijesti za sobom vuče glavni problem – nedostatak podataka. Stoga su istraživači često primorani, u svrhu razjašnjavanja misterija, biti ekstremno dovrtljivi, kreativni i detektivski minuciozni. Naoko nepovezane informacije, ponekad i iz međusobno sasvim isključujućih izvora, mogu pružiti odgovore dovoljno logične da se zaokruži neka problematika. Takav je slučaj i ovdje, odnosno, na taj je način napisan prvi dio ovog rada. Kao pretpostavka.

Protagonist ovog teksta, Menas, je, u stvari, antagonist u razdoblju kasne rimske Republike, kada je živio i djelovao. Njegova je uloga, u kontekstu drugog trijumvirata, zasjenjena historijski mnogo eksponiranijim ličnostima – Oktavijanom, Markom Antonijem i Sekstom Pompejem (uz čije ga ime najviše vežemo). To je i glavni razlog zašto u historiografiji o njemu dosad nije napisano gotovo ništa. Eventualno je spomenut usput, ali isključivo kao vođa pljačkaških odreda u Sekstovo ime ili kao čovjek koji ga je izdao. Razina interpretacije navoda o Menasu je vrlo niska i zato je u povijest ušao isključivo s epitetom pirata i izdajnika.¹ Da budemo poštenu, njegov životopis je moguće pronaći u *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, ali to je isključivo

¹ Tome su pridonijeli i antički pisci: *Vell. Pat.*, II, LXXIII; *Plut. Ant.*, XXXII; *App. Bell. civ.*, V, LXXX; V, XCVI; V, C; V, CII; *Suet. Aug.*, LXXIV; *Dio*, XLVIII, XXX, 5; XLVIII, XLV, 6. U modernoj historiografiji npr.: Berdowski, 2011, 42; Gueye, 2013, 230.

kronološko navođenje izvještaja iz izvora, u kojem nema pojačane analize niti pokušaja rekonstrukcije njegova djelovanja prije 40. pr. Kr.²

Pri opisu bitke kod Segestike 35. pr. Kr., Dion Kasije iznosi podatak o pogibiji Menasa, Sekstovog oslobođenika, u riječnoj bitci pod Segestikom³, što je, usporedimo li ostale spomene Menasa u izvorima, prilično van konteksta. Stoga je potrebno razjasniti o kome se uopće radi, zašto ga, u tom kontekstu, spominje jedino Dion Kasije i koje su okolnosti pod kojima je Menas, kao oslobođenik Seksta Pompeja, ratovao za račun Oktavijana, Sekstova najljućeg neprijatelja. Detaljna analiza dostupnih informacija navela je na zaključak da je prikladno, na ovome mjestu, prikazati Menasovu karijeru, od ustanovljenog početka, pa do konačnog prijelaza na Oktavijanovu stranu 36. pr. Kr.⁴ Potreba rasvjetljavanja Menasove karijere u razdoblju drugog trijumvirata nametnula se kao glavni cilj ovog članka. Bez toga ne možemo ustanoviti fenomen rasta pomorske moći Seksta Pompeja, razloge prelaska u Oktavijanove redove ili, pak, donijeti korektnu ocjenu o Menasovu značaju.

Glavni izvori za našu temu su, bez konkurencije, Apijan i Dion Kasije. Konkretnije, Apijanova 5. knjiga *Gradanskih ratova* te Dionova 48. knjiga *Rimske povijesti*. Iako su citirani i neki drugi dijelovi njihova opusa, ova dva navedena prevladavaju u najvećoj mjeri. Uglavnom se međusobno nadopunjuju, ali tamo gdje se razlikuju ili jedan drugoga isključuju, detaljnije je raspravljeno. Ostali korišteni izvori, vezano uz našu temu, nisu previše detaljni, ali na nekoliko mjesta se ključnom pokazala i najsitnija informacija. To se pogotovo odnosi na Augustovu biografiju kod Svetonija ili Antonijev životopis kod Plutarha. Nažalost, kada je riječ o Menasu, materijalni izvori šute. Nisu nam sačuvani (ako su uopće i postojali) niti jedan epigrafski spomenik, novac ili natpis.

Ono što nam preostaje, s obzirom na dostupne podatke, jest podijeliti ovaj rad na dva dijela:

1) Menas kao *libertus* Seksta Pompeja (Menasov dolazak u Sekstovu službu i stjecanje statusa oslobođenika) i 2) Menas između Seksta i Oktavijana (djelovanje od 40. do 36. pr. Kr., koje je dokumentirano u izvorima).

Potrebno je upozoriti da ovdje nije, barem konstantno, zastupljen klasični princip kronološkog navođenja događaja. Menasov je put unutar političke (i vojno-pomorske) arene rimske Republike bilo moguće objasniti isključivo kroz prizmu unaprijed uočenih praznina, možda čak i nelogičnosti. Popuna tih praznina pokušala se postići tako da se krene od kraja, od informacija koje su nam poznate. Da bih sebi, a potom i čitatelju, na razumljiv i logičan način objasnio Menasovu ulogu i tijek života, shvatio sam da se rješenje dobiva odgovorima na dva pitanja: 1) Kako je Menas postao *libertus* i završio u redovima Seksta Pompeja? i 2) Koje su okolnosti Menasove izdaje Seksta Pompeja? Rasprava oko

² Modrze, 1931, col. 774. – 775.

³ Dio, XLIX, XXXVII, 6.

⁴ Dio vezan uz kampanju oko Segestike je sasvim drugačiji kontekst, pa ga se ovdje nećemo doticati.

tih pitanja je, svojom širinom, pomogla da se stekne cjelovitiji uvid u Menasov život i postupke u periodu koji nas zanima.

Prvi dio rada je pokušaj rekonstrukcije Menasova puta od ropstva do zapovjednika flote Seksta Pompeja. Odnosno, objasniti ćemo zašto je Menas bio pojačanje za Seksta te pokazati na koji je način postao oslobođenik. Obuhvaćeno je i pitanje Menasova angažmana u građanskom ratu između Cezara i pompejevaca nakon bitke kod Farsala 48. pr. Kr., čemu pridonosi i rimsko pravna rasprava o tome je li smrću Pompeja Velikog, Menas kao rob, postao nasljedstvo starijeg sina, Gneja Pompeja mlađeg ili Seksta Pompeja, mlađeg sina. Kombiniranje tih, na prvu nepovezanih aspekata, bio je jedini način da dokučimo odgovore o Menasovu ranijem djelovanju. Rješenja smo se domogli, s obzirom na to da u tom periodu nemamo niti jedan spomen Menasa u izvorima, preko komplementarnih podataka o sinovima Pompeja Velikog. Uvod i razrada ovih aspekata raspravljani su niže, stoga ovdje neće biti predstavljeni.

Drugi segment rada čini izvorima potvrđen narativ, u kojemu se analiziraju okolnosti koje su dovele do određenih Menasovih djela te se nudi objašnjenje za njegovu promjenu strane. Da bi slika postala cjelovita, bilo je potrebno najprije objasniti širi politički kontekst, odnosno pokazati kako su djelovali glavni akteri. Tek tada su ispunjeni uvjeti za analizu i obrazloženje Menasovih postupaka.

Menas kao *libertus* Seksta Pompeja

Priča o Menasu⁵ je, zapravo, priča o obratu u rimskim građanskim ratovima u periodu nakon obračuna sa cezaroubojicama⁶, pa do Oktavijanova osvajanja Segestike 35. pr. Kr. Iako ga spominju brojni izvori (Apijan, Dion Kasije, Velej Paterkul, Svetonije, Plinije Stariji, Plutarh, Orozije i indirektno Horacije)⁷, Menasov život prije službovanja u floti Seksta Pompeja ostaje potpuna nepoznanica. Ovom ćemo raspravom pokušati objasniti čimbenike koji su mu “osigurali” mjesto u izvorima.

Sam početak fabule o Menasu je poprilično nejasan. Najveći problem jest vremenska odrednica od koje bismo argumentirano mogli započeti. Složimo li se s Henryjem Ormerodom, tada bismo tu odrednicu mogli smjestiti u 67. pr. Kr., kada je Pompej Veliki pokrenuo najveću antičku protupiratsku kampanju i u nekoliko mjeseci od pirata oslobodio čitavo Sredozemlje. Posljednja etapa te kampanje sastojala se od čišćenja najtvrdih piratskih uporišta, mahom na kilikijskoj obali, a Ormerod piše da Menas vjerojatno u tom protupiratskom pohodu pada u zarobljeništvo Pompeja Velikog te postaje njegov rob.⁸

⁵ U svim izvorima pojavljuje se kao Menas, osim kod Apijana (*Građanski ratovi*; npr. V, LVI; V, LXXX; V, XCVI.) – kao Menodor (Μηνόδωρος). Kako čitatelje ne bi zbunjivalo nazivlje, u radu će se koristiti latinizirana verzija njegova imena (Menas).

⁶ U bitci kod Filipa 42. pr. Kr.

⁷ Izvori su citirani na odgovarajućim mjestima.

⁸ Ormerod, 1924, 251.

To je zaključio preko informacije koju donosi Velej Paterkul, gdje se kaže da je Sekst Pompej (mlađi sin Pompeja Velikog) haračio morima uz pomoć očevih oslobođenika Menasa i Menekrata.⁹ Takva bi interpretacija, sama za sebe, bila vrlo logična, ali problem nastaje kada se usporede navodi Veleja Paterkula s navodima drugih izvora. Naime, svi ostali izvori koji spominju Menasa decidirano ga oslovljavaju Sekstovim oslobođenikom.¹⁰ A ako je tome tako, onda možemo eliminirati Velejevu informaciju. Bez obzira na to što je Velej Paterkul vremenski najbliži Menasu¹¹, u historiografiji je poznat po nepouzdanosti i miješanju informacija.¹² S druge strane, Apijan, Dion Kasije i Plinije su nam oduvijek bili donositelji vrijednih i uglavnom točnih podataka, pa bismo im, u srazu s Velejem, trebali više vjerovati. Stoga ćemo, s faktografskim osloncem na njihove izvještaje, odmah na početku ustanoviti da je Menas bio oslobođenik Seksta Pompeja (što automatski ne isključuje vijest o tome da je bio rob Pompeja Velikog). S obzirom na pravne norme rimske Republike, Sekst Pompej je Menasa mogao osloboditi ropstva tek nakon smrti svog oca.¹³ A kada u ruke uzmemo izvore, uočavamo da se prvi spomen Menasa smješta u događaje oko Mizenskog sporazuma 40. pr. Kr., pa bismo, prema tome, kao vremensku odrednicu trebali uzeti period između 48. i 40. pr. Kr.

Za početak, valja nam vidjeti zašto je Menas, donedavni rob, uopće mogao biti koristan korifeju otpora protiv drugog trijumvirata. Sekst Pompej¹⁴, postavši jedinim preživjelim Pompejem, u svoje je redove primao sve koji su mu se htjeli pridružiti, kako bi mogao parirati brojčano nadmoćnijim protivnicima. Nije bilo distinkcije između robova, slobodnjaka i rimskih građana. Također, nije bilo razlike niti u društvenom statusu osobe koju bi postavio na visoke zapovjedničke funkcije. To su primijetili i onodobni izvori, pa je Sekstova mornarica nazivana gusarskom, banditskom i ne-rimskom.¹⁵ Imena njegovih zapovjednika mornarice redom su grčka¹⁶, a s obzirom na to da je republikanska rimska mornarica bila sastavljena uglavnom od helenskih savezničkih kontingenata, za pretpostaviti je da su i ti zapovjednici nekoć bili dijelom tih odreda. Sada zapovijedaju

⁹ *Vell. Pat.*, II, LXXIII, 3.

¹⁰ *App. Bell. civ.*, V, LXXIX; *Dio*, XLVIII, XXX, 4; *Plin. Nat. hist.*, XXXV, LVIII, 200; *Oros.*, VI, XVIII, 21.

¹¹ Velej Paterkul piše nekoliko desetljeća nakon samih događaja.

¹² Milivojević, 2017, bilj. 449.

¹³ Vidi niže.

¹⁴ Mlađi sin Pompeja Velikog, rođen je 75. pr. Kr. (Miltner, 1952, col. 2214), što bi značilo da je nakon konačnog pompejanskog sloma u bitci kod Munde i pogibije brata Gneja 45. pr. Kr. imao 30 godina. Odrastajući pod skutama očeve briljantne karijere i vodeći se primjerom starijeg brata, u Hispaniji je nastavio borbu protiv cesarovske strane. Okupivši preostale pompejevske vojne snage (hispanске i afričke), 44. pr. Kr. pobijedio je Azinija Poliona te se učvrstio u provinciji. Nedugo potom, iz Rima je došla obavijest o općem oprost, te on biva izglasan zapovjednikom cjelokupne rimske flote (kako je to nekad bio i njegov otac), a upravljanje provincijom Hispanijom preuzima trijumvir Marko Emilije Lepid. Međutim, to je imenovanje poništeno svega nekoliko mjeseci kasnije, kada trijumviri pokreću proskripcije, a proskribirani Sekst Pompej se utvrđuje na Siciliji.

¹⁵ *Hor. Epod.*, IV, XIX; *Plut. Ant.*, XXXII; *App. Bell. Civ.*, V, LXXX; *Florus*, II, XIX, 1; II, XIX, 2; *Dio*, XLVIII, XXXI, 1; *Oros.*, VI, XVIII, 19.

¹⁶ Menas (Menodor), Menekrat, Apolofan, Demohar (o njima kasnije).

rimskom flotom, ne više savezničkom, a uz to su pobrojani kao oslobođenici, što bi značilo da su nekada bili i robovi. Jesu li dijelili sudbinu i svi pali u rimsko ropstvo 67. pr. Kr., kada je Pompej Veliki očistio Sredozemlje od pirata, nikada nećemo znati. Polemiziranje o tom aspektu bi nam zauzelo previše stranica, a i dalje ne bismo imali dovoljno argumentiran odgovor. No, ono što je nepobitno, jest da je Menas od svih tih ljudi najviše iskočio, odnosno, najdalje dogurao. Njegovo kasnije djelovanje potvrđuje nam da se radilo o sposobnom pomorcu.

Na temelju kakve procjene ili čije preporuke bi nekakav *servus* postao *praefectus classis*?¹⁷ Jedini logičan odgovor bio bi da je Menas imao iskustva u zapovijedanju mornaricom, a Sekst je mogao, preko očevih savjetnika ili preko drugih oslobođenika u svojim redovima, doznati za njegove sposobnosti i dati mu priliku. Sasvim sigurno, Sekstu je trebao okorjeli morski vuk, a ne moramo isključiti niti mogućnost da se nešto ranije u Menasove sposobnosti uvjerio Sekstov pedantni otac, a možda čak i stariji brat.¹⁸ Istina, u izvorima nemamo potvrdu da je Menas, stupivši pod Sektovo zapovjedništvo, odmah postao prefekt flote, ali izvještaji Diona Kasija i Apijana o njemu, kao čovjeku od Sekstova povjerenja na čelu “mnogih brodova i četiri legije”¹⁹ 40. pr. Kr., daju nam za pravo misliti da je on visoko rangirani časnik već barem nekoliko godina.²⁰ Nadalje, Sekstu je trebao čovjek koji poznaje prave ljude na pravim mjestima, jer je, uz vojno-pomorsku organizaciju, trebalo zaokružiti i onu političku.²¹ Ne bi bilo nevjerojatno da je upravo Menasa koristio kao političkog savjetnika²², ali i da ga je sam Menas uvjerio u povoljne okolnosti Sicilije kao baze za podizanje vojske i izgradnju flote. Da na ovome mjestu krenemo nabrajati koje su sve logističke i strateške prednosti Sicilije, napisali bi se tomovi knjiga. Spomenimo samo najbitnije: Sicilija je u tom razdoblju glavna žitnica Rima. Držanjem Sicilije i susjedne joj Sardinije odsjekli ste Italiju od zapadnog Sredozemlja i uskratili joj bilo kakvu opskrbu. Druga velika žitnica, Afrika, također je u vašem dometu. Egipat se još ne treba promatrati u kontekstu rimske žile kucavice jer u njemu i dalje vladaju Ptolemejevići (Kleopatra VII.), pa o enormnim količinama žita nema govora. Dakle, onaj tko drži Siciliju, diktira cijene i količine žita dostupne Rimu. Uz ugrozu glada, sa Sicilije je vrlo lako Italiju ugroziti i vojno. Od Italije ste odijeljeni samo uskim Mesanskim

¹⁷ Kako ga oslovljava *Vell. Pat.* II, LXXIII, 3.

¹⁸ Ne postoji direktan navod o tome da su se Pompej Veliki ili njegov stariji sin Gnej Pompej mlađi, koristili Menasovim uslugama, ali bi i to mogao biti slučaj. U njegovu se pomorsku vještinu kasnije uvjerio Oktavijan, što izvori detaljno opisuju (vidi niže).

¹⁹ *App. Bell. civ.*, V, LVI; *Dio*, XLVIII, XXX, 4.

²⁰ Što indirektno upućuje na mogućnost da je imao neke zapovjedničke dužnosti i kod Sekstova oca, Pompeja Velikog.

²¹ Pritom se misli na dvije stvari: 1) pravi ljudi na pravom mjestu u kontekstu Menasovih poznanstava predstavljaju “podzemlje”, odnosno ljude kojima bilo kakav vid suradnje s (bivšim) piratima nije stran i 2) Sekst ostaje posljednji Pompej – a magija gentilicija koji i dalje privlači optimate daje mu politički legitimitet.

²² Što se kasnije, uz gundanje rimskih nobila u njegovim redovima, i događa (*App. Bell. civ.*, V, LXXVIII; *Dio*, XLVIII, XLV, 6.).

tjesnacem, pa prijelazom tjesnaca te prolaskom kroz Brutij (današnja Kalabrija) ulazite u najbogatiji i najplodniji dio poluotoka – Kampaniju. Nakon Kampanije ste u Laciju, odnosno, *ante portas*.

No, Menas nije morao biti sa Sekstom pri povlačenju na Siciliju. Mogao je biti u Italiji ili na Siciliji iznutra pripremati teren za Sekstov dolazak.²³ U oba slučaja se može pretpostaviti da nije dokono sjedio, već da je otvarao regrutacijske kanale. Uz to, Menas je Sekstu svojim iskustvom u izgradnji i opremanju brodovlja te regrutaciji i obuci mornara (po trijumvirskoj interpretaciji – pljačkaških bandita) mogao biti važna karika.

Ipak, najveći obol rapidnom brojčanom uzletu Sekstovih pristalica dali su sami trijumviri – proskripcijama. Mnoštvo proskribiranih nobila, običnih građana, pa čak i odbjeglih robova, prebjeglo je k Sekstu na Siciliju.²⁴ Nekoliko mjeseci kasnije, nakon bitke kod Filipa, Sekst se domogao i znatnijih pomorskih snaga jer su poraženi pobjegli na Siciliju brodovljem Domicija Ahenobarba i stavili se pod njegovu zaštitu.²⁵ Ne treba sumnjati da je Menas tada imao pune ruke posla s obrazovanjem uskoro dominantne pomorske sile.

Menasovo iskustvo i sposobnosti očito su, kako smo gore rekli, bili primijećeni i ranije. Pitanje je samo koliko ranije i kakva je kvaliteta podataka kojima nastojimo potkrijepiti tvrdnje. Argument kojim ćemo pokušati objasniti Menasov put koji ga je (i kada) doveo pod Sekstovo zapovjedništvo poprilično je nategnuta stvar i spada u onu nezahvalnu sferu teoretiziranja. To bismo mogli okarakterizirati samo kao jedan dedukcijski promišljanje. Iz prve se taj aspekt o Menasu može činiti manje uvjerljiv od prethodnog, ali, ovako objašnjen, na sebe vezuje podatke koji ga grade u logično uporište. Naime, tu o Menasu nemamo apsolutno nikakav spomen ili dokaz, niti u materijalnim, niti u pisanim izvorima. Međutim, neki događaji nam mogu ponuditi racionalnu pretpostavku o tome da su Menasove usluge korištene u kasnijoj fazi građanskog rata između cesarovaca i pompejevaca.

Informacije o manevrima pompejevske mornarice nakon poraza kod Farsala²⁶ 48. pr. Kr. i njima priključeni podatci o povlačenju flote iz Afrike prema Hispaniji nakon poraza kod Tapsa 46. pr. Kr., sastavljaju narativ koji (uz veliku ogradu) može popuniti prazninu o Menasu prije 40. pr. Kr., a time i odgonetnuti kada i na koji način Menas završava kod Seksta Pompeja.

Prije toga nam se valja, kratkom digresijom, podsjetiti da je bitkom kod Farsala 48. pr. Kr., u grčkoj ravnici Tesaliji, zauvijek ugašen sjaj Pompejeve ratničke zvijezde. Pompej Veliki, u pratnji nekolicine najodanijih, bježi pred Cezarovom potjerom i iskrcava se u Aleksandriji gdje mu egipatski oportunisti odsijecaju glavu te je daruju tek pristigliom Cezaru.²⁷ No, pompejevska strana i dalje aktivno sudjeluje u ratu protiv cesarovaca te

²³ Sicilija je tada u cesarovskom posjedu.

²⁴ *App. Bell. civ.*, IV, XXXVI.

²⁵ Levi, 2007, 130.

²⁶ Bilić – Dujmušić, 2000, 244. – 249.

²⁷ *Plut. Pomp.*, LXXIII–LXXX.

se nakon podjele ostataka snaga među sobom, raspršuje diljem Sredozemlja. Slijedeću godinu, 47. pr. Kr., Cezar je većinom proveo u Aleksandriji, gdje je, uživajući u putenosti kraljice Kleopatre VII., usput ugušio pobunu. Stigao je sasjeci i Farnakov ustanak u Maloj Aziji. Za to vrijeme su pompejevci, koncentracijom značajnih snaga, u Africi učvrstili svoj položaj. Cezar je, osobno vodivši afričku kampanju 46. pr. Kr, izvojevao konačnu pobjedu u bitci kod Tapsa²⁸ te ostatke pompejevskih snaga (pod vodstvom Pompejevih sinova) natjerao na povlačenje prema zapadu.

Dion Kasije nas izvještava da su se starijem sinu Pompeja Velikog, Gneju Pompeju mlađem, prilikom povlačenja iz Afrike, s vojskama pridružili Publije Atije Var i mlađi brat Sekst Pompej, dok je Tit Labijen doplovio s flotom.²⁹ Istu informaciju donosi i Apijan.³⁰ Jasno je da nakon pada Afrike u Cezarove ruke³¹, pompejevcima kao posljednje uporište preostaje još, tradicionalno Pompeju naklonjena, Hispanija. Gnej Pompej mlađi povukao se tamo neposredno prije bitke kod Tapsa, a ostali su ga slijedili nakon bitke.³² Među ostacima vojske koja napušta Afriku, a kojom zapovijedaju i Pompejevi sinovi, mogao bi se naći i Menas. Dapače, pretpostavka da se Menas povlači u Hispaniju kao član flote, možda čak i zapovjednik nekog mornaričkog odreda (bez obzira na to da je vjerojatno rob) ne zvuči suludo. Ali, čije flote?

Da bismo se pokušali domisliti rješenju, valja nam razmotriti i pravnu situaciju. Naime, u izvorima nemamo spomena ostavštine Pompeja Velikog (*hereditas*)³³, nego bismo pažljivim iščitavanjem jedino mogli nazrijeti status njegovih sinova (*emancipatio* ili *sui iuris*)³⁴, odnosno, je li posrijedi bila *hereditas testamentaria* ili *hereditas legitima*.³⁵ Drugim riječima, valja nam utvrditi jesu li u trenutku smrti Pompeja Velikog njegovi sinovi postali *sui iuris* – slobodni od vlasti koju je nad njima obnašao *pater familias* i samim time punopravni nasljednici ili se još ranije jedan od sinova (moguće i oba) emancipirao, čime se nasljedstvo dijeli u odnosu na ono što je emancipirani subjekt zasebno privredio.³⁶ Plutarhov navod da se Marko Antonije opija po kući Pompeja Velikog, čime na sebe navlači mržnju običnog puka³⁷ te Apijanov podatak o Antonijevoj prijetnji Oktavijanu da će “ubiti Menodora (op. a. Menasa) kao svog bjegunca, jer je ovaj bio svojina

²⁸ *Plut. Caes.*, XLIX; L; LII; LIII.

²⁹ *Dio*, XLIII, XXX, 4.

³⁰ *App. Bell. civ.*, II, CIII.

³¹ Izvor koji nam donosi informacije o tijeku afričke kampanje je *De bello Africo*. Iako *Afrički rat* ubrajamo u *corpus Caesarianum*, autor nije Cezar (spis je objavljen nakon njegove smrti), nego najvjerojatnije jedan od njegovih časnika, koji je redigirao i objavio zapise iz Cezarova ratna dnevnika.

³² *Bell. Afr.*, XXIII.

³³ Menas je, kao rob Pompeja Velikog, smrću svog patrona postao vlasništvo jednog od njegovih sinova. U daljnjem tekstu ćemo pokušati utvrditi kojem je sinu pripao.

³⁴ Romac, 1983, 104.: s.v. *emancipatio*; 332.: s.v. *sui iuris esse*.

³⁵ Romac, 1983, 131.: s.v. *hereditas*; 150.: s.v. *intestatno nasljeđivanje*.

³⁶ Margetić, 1998, 177.

³⁷ *Plut. Ant.*, XXI, II.

Pompeja Velikog, a njegovu imovinu, prodanu po zakonu kao neprijateljsku, kupio je Antonije³⁸, daju nam zadovoljavajuću popunu tri praznine: 1) Apijanov navod je jasan dokaz da je Menas bio rob Pompeja Velikog, a da je ropski status imao i 43. pr. Kr., kada su nastupile proskripcije³⁹; 2) odbjegli rob Menas bježi svom proskribiranom vlasniku na Siciliju i od tada biva njegova desna ruka – što znači da ga je tada Sekst Pompej oslobodio ropstva; 3) iako ne izrijeком, definiran nam je i status Seksta Pompeja unutar obitelji (*sui iuris*). Sekst, jedan od onih s vrha liste proskribiranih, u proskripcijama je izgubio očevo nasljedstvo, a ne vlastito stečenu imovinu koju nije niti imao priliku kupiti jer ga u Rimu nije bio nekoliko godina.⁴⁰ To potvrđuje i sporazum u Mizenu 40. pr. Kr., kojim ga trijumviri obeštećuju sa 70,000.000 sestercija zbog konfiskacije očeve imovine.⁴¹

Dilema oko toga je li Pompej Veliki imovinu ostavio oporučno ili su ju njegovi sinovi naslijedili intestatno čini se lako rješiva. U godini njegove smrti, 48-oj pr. Kr., grad Rim je u Cezarovim rukama. Pogledamo li popis pretora, po funkciji zaduženih za intestatno nasljeđivanje, vidimo da su to većinom Cezarovi ljudi.⁴² *A teško da bi se u okolnostima sveopćeg rata na Mediteranu našao netko naklonjen Cezaru*⁴³ i bavio se nasljedstvom Cezarova mrtva neprijatelja prema Cezarovim živim neprijateljima. Tu bi ipak trebala biti riječ o oporuci, koju pretor nije morao potvrđivati. Prema tome, logično je pretpostaviti da je Sekst Pompej imovinu morao steći kao osoba koja je *sui iuris* i to oporučno.

Naravno, ni uz najdomišljatije pokušaje nije moguće secirati što je oporučno pripalo kojem sinu. Uostalom, to nije niti bitno, jer je smrću Gneja Pompeja mlađeg 45. pr. Kr., cjelokupna *hereditas* prešla na Seksta. Ali, možda postoji jedna tanka naznaka da je Menas, kao rob Pompeja Velikog, prvo dopao Gneja mlađeg.⁴⁴ Nižući svoju uobičajenu kronologiju u četvrtoj knjizi, Apijan radi jednu digresiju, taman prije izvještaja o brundizijskom sporazumu između Oktavijana i Antonija. Osvrće se na Seksta Pompeja, kako bi čitatelju dao povijesni kontekst njegove nadolazeće uloge. Piše da mu Cezar nije pridao veliku pažnju i da ga je, nakon pobjede kod Munde, zbog sumnje u njegove sposobnosti, prožete mladošću i neiskustvom, zajedno sa šaćicom sljedbenika, ostavio na miru. Sekst

³⁸ *App. Bell. civ.*, V, LXXIX (prev. B. Stevanović).

³⁹ To što je Menas 43. pr. Kr. još uvijek rob ne mora diskvalificirati njegovo sudjelovanje u građanskom ratu. Dapače, vodu drži i verzija da je, kao sposoban mornar, u ratu pripomogao svojim vlasnicima, a onda se vratio u Rim, gdje je, kao čovjek od povjerenja, upravljao imovinom za vlasnikova odsustva. Tamo je i dočekao proskripcije.

⁴⁰ Jednostavno ne vidim smisla u emancipaciji Gneja mlađeg i (pogotovo) Seksta, s obzirom na sveukupno bogatstvo koje je tijekom života sakupio njihov otac. Takva je pojava uobičajenija u nižim slojevima, kada bi se, recimo, jedan od sinova emancipirao i otvorio svoju obrtničku radnju te tako stečeni novac privređivao isključivo za sebe. Dok je pod vlašću oca obitelji, onda *de iure* zarađuje za njega. S obzirom na to da se u nižim slojevima djeca nisu mogla nadati izdašnjim iznosima ili nekretninama pri nasljeđivanju, emancipacija je logičniji postupak.

⁴¹ *Dio*, XLVIII, XXXVI, 5.

⁴² Broughton, 1952, 273. – 274.

⁴³ Ili dovoljno hrabar da mu se suprotstavi.

⁴⁴ Uz nekretnine, nasljednici među sobom dijele klijente i robove (Horvat, 2008, 18; 407).

je, neometan, započeo s povremenim pomorskim prepadima, uglavnom zbog pljačke, a porastom broja pratitelja otkriveno je da iza pljačkaških upada stoji on.⁴⁵ U istom paragrafu se navodi da mu je tijekom vremena prilazilo sve više skitnica koji su nekoć služili pod njegovim ocem i bratom, a prišli su mu kao svom prirodnom vodi.

Tom rečenicom se ništa ne može dokazati, ali bi ignoriranje takve informacije onemogućilo zaokruživanje ionako beskrajno maglovite priče. Gore smo ustvrdili da se Gnej povukao prema Hispaniji nešto prije ostatka afričkih snaga. Sada se zahtijeva preciznost: autor *Afričkog rata* piše da se povukao prema Balearima⁴⁶, a Dion Kasije da se tamo, nakon osvajanja otočja, razbolio pa je neplanirano odgodio prebacivanje na hispansko tlo.⁴⁷ Ne spominje se uzrok bolesti, možda je bio ranjen. No, jedino za Gneja postoji podatak sa čime je krenuo iz Afrike. Radi se o trideset manjih brodova od kojih neki imaju i kljunove, te – polovično naoružanoj vojsci od dvije tisuće robova i oslobođenika.⁴⁸ Zbroj tog podatka i onog u kojem Sekstu prilaze bivši službenici njegova oca i brata daje nam za pravo da bismo ovim podužim polemiziranjem mogli dobiti ono čemu smo se od početka nadali – logikom održivu pretpostavku.⁴⁹

Sada, kad se klupko čini raspetljanim, rezimē Menasova života do pojavljivanja u izvorima bi mogao biti slijedeći: mogući bivši pirat, pa sigurno rob Pompeja Velikog i na kraju *libertus* Seksta Pompeja, Menas, u jednom trenutku završava kao dio pompejevskih flotnih sastava u Africi (46. pr. Kr.), gdje služi pod Gnejem Pompejem mlađim, svojim nasljednim vlasnikom. Kao (vjerojatno) zapovjednik u njegovoj floti od 30 brodova povlači se prema Hispaniji, putem sudjelujući u osvajanju balearskog otočja. Konačnim slomom pompejevskih snaga i pogibijom svog vlasnika (45. pr. Kr.), Menas prilazi novom vlasniku, Sekstu Pompeju. S obzirom na dugotrajan staž u obitelji Pompeja, Sekst ga jako dobro poznaje i svjestan je njegove vrijednosti, stoga mu od početka daje veliku odgovornost, da upravlja njegovom imovinom u Rimu dok se ne vrati. U vrlo kratkom roku, u manje od godine dana, Sekstova razbojnička družina brojem i kvalitetom postaje respektabilna vojska koja pobjeđuje Azinija Poliona (44. pr. Kr.), pa pod vrlo povoljnim uvjetima zaključuje mir s novim vlastima (43. pr. Kr.) i napušta Hispaniju. Sekst je vojno ojačao kada mu se, među brojnim proskribiranima, priključio i Menas. Nakon proglašenja proskripcija Menas bježi iz Rima i pomaže Sekstu oteti Siciliju iz cesarovskih ruku, pa sudjeluje u ojačavanju Sekstova pokreta. Tada ga Sekst oslobađa ropstva i proglašava oslobođenikom. Poslije bitke kod Filipa (42. pr. Kr.) Sekst Pompej dobiva značajne pomorske snage, koje je Menas odmah angažirao za teroriziranje italske obale i prekid

⁴⁵ *App. Bell. civ.*, V, LXXXIII.

⁴⁶ *Bell. Afr.*, XXIII.

⁴⁷ *Dio*, XLIII, XXIX, 2.

⁴⁸ *Bell. Afr.* XXIII. – (...) *exercitu servorum, liberorum II milium numero* (...).

⁴⁹ Nije naodmet ponoviti da je sve dosad izneseno u tekstu jedna velika pretpostavka jer naprosto nemamo izvora koji nam mogu rasvijetliti početak priče o Menasu. Ali, bez ovog, usudio bih se reći i maštom obojanog dijela, ostatak teksta ne bi bio potpun.

rimskih opskrbnih puteva. S obzirom na kasnija svjedočanstva iz izvora, ti polupljačkaški pohodi su znatno podigli bojnu (pomorsku) vrijednost Sekstove mornarice.

Iako izvorima nepotvrđena, postoji još jedna potencijalno zanimljiva konstrukcija⁵⁰: godina je 49. pr. Kr., radi se o sukobu cesarovaca i pompejevaca na istočnoj jadranskoj obali, a mjesto radnje je poluotok Bejavec na otoku Krku. Dio cesarovskih trupa pod zapovjedništvom Gaja Antonija (brata budućeg trijumvira) nalazi se na tom poluotoku, odsječen i od snaga na kopnu i od ostatka otoka, jer mu je Pompejev zapovjednik flote u Jadranu, Marko Oktavije, podijelivši snage te iskrcavši dio trupa, presjekao put prema unutrašnjosti otoka, a neprestanim pomorskim patroliranjem sprječavao dotur bilo kakve pomoći s kopna. Međutim, u jednom trenutku, cesarovske snage s kopna grade tri splavi i pod okriljem noći ih, morskim putem, prebacuju opkoljenim suborcima na Krku. Pri izvlačenju dijela snaga opkoljenih na Bejavcu, sve tri splavi zapinju o podmorsku zamku. Ljudstvo dviju splavi je imalo sreće i uz pomoć plime se uspjelo osloboditi zamke i splavima dohvatiti kopno, a jedna se splav nasukala. Tada se odvila famozna scena s opiterginskom kohortom.⁵¹ No, u ovom slučaju nas ne zanimaju hrabri Opitergini, već postojanje podmorske zamke. Lukan u svom spjevu *Pharsalia* o toj zamci piše: *at Pompeianus fraudes innectere ponto/antiqua parat arte Cilix(...)*.⁵² Dakle, radi se o staroj zamci svojstvenoj Kilikijcima, najznamenitijim piratima u antici. Ali, kakva bi mogla biti poveznica Menasa i podmorske zamke?

Empirijski – nikakva. Međutim, ako prihvatimo Bilić-Dujmušićeve pretpostavke da je u kreiranju i postavljanju zamke sudjelovao bivši pirat⁵³ i da su takve zamke pirati postavljali pri hvatanju trgovačkih brodova⁵⁴, dobivamo nekadašnji Menasov djelokrug.⁵⁵ To, naravno, ne znači ništa jer je Pompej u svojim redovima imao tisuće istočnomediterranskih pomoraca, od kojih je popriličan broj nekada gusario. Maštu golica činjenica da se, kao bivši pirati, Menas i Menekrat, jedini u izvorima poimence spominju, i to na vrlo visokoj poziciji. Time bismo mogli primijetiti, u najmanju ruku, indikativan pokazatelj da je Pompej Veliki za takvu operaciju mogao koristiti i njih. Kako god bilo, zauvijek će nam ostati tajnom je li Menasu (i) ova epizoda priskrbila kasniji visoki položaj kod Seksta Pompeja.

⁵⁰ Ta bi konstrukcija, u ranijem tekstu, kod čitatelja uzrokovala konfuziju, pa je donesena ovdje, na kraju poglavlja, čisto kao nadobudno promišljanje.

⁵¹ Detaljnu znanstvenu raščlambu bitke kod Krka i spomenute situacije vidi u: Bilić-Dujmušić, 2000, 35. – 107. O samoj konstrukciji splavi u: Bilić-Dujmušić, 2012; O konstrukciji zamke u: Bilić-Dujmušić, 2017.

⁵² *Luc. Phars.*, IV, CDXLVIII–CDXLIX.

⁵³ Bilić-Dujmušić, 2000, 76, bilj. 120.

⁵⁴ Bilić-Dujmušić, 2012, 106 (tekst uz sl. 1).

⁵⁵ S obzirom na nagadajući karakter prethodnih odlomaka, red je da i ovdje iznesemo jednu potpuno nedokazivu mogućnost: možda je Menas, kao pirat, zarobljen upravo na Jadranu, pa ga Pompej Veliki u građanskom ratu šalje tamo gdje su mu poznate plovidbene karakteristike mora.

Menas između Seksta Pompeja i Oktavijana

U uvodu je spomenuto da se praznine o Menasu mogu popuniti odgovorima na dva pitanja. Prethodnim smo odlomcima pokušali razjasniti kako je postao oslobođenikom i dospio pod Sekstovo zapovjedništvo, a sada nam se valja pozabaviti političkim okolnostima koje su dovele do Menasova prijelaza Oktavijanu. Glavne karakteristike perioda između 40. i 36. pr. Kr. su količina podataka i tempo odvijanja događaja. U te četiri godine odvio se Peruzinski rat, Marko Antonije je završio na istoku, uglavljeni su brundizijski i mizenski sporazumi, Sekst Pompej je, uz Siciliju, zaposjeo Sardiniju i Korziku, a Oktavijan je uspio pobijediti Seksta. Razdoblje koje nas ovdje zanima, do 36. pr. Kr., završava Menasovom drugom izdajom Seksta Pompeja, za kojom su slijedile Oktavijanova konačna vojna pobjeda nad Sekstom i politička pobjeda (na tlu Italije) nad Markom Antonijem. Tako rasterećen, budući je car mogao započeti s pripremama za kampanju u Iliriku, koju je provodio od 35. do 33. pr. Kr. Ovako pobrojani podatci zbunili bi i vrsne poznavatelje povijesti kasne Republike, stoga je red da ih predstavimo u formi političkog prikaza. Naravno, pritom trebamo ustvrditi kako se u tom metežu snašao i Menas.⁵⁶

Političke okolnosti izdaje

Oktavijanova pobjeda u Peruzinskom ratu umalo je pridonijela pucanju spona između njega i Marka Antonija.⁵⁷ Međutim, ne zbog činjenice što je Oktavijan pobijedio njegova brata (s kojim je korektno postupio)⁵⁸, nego zbog incidenata kod Brundizija prilikom Antonijeva povratka s istoka. Koji mjesec prije toga, pred izbijanje rata, Oktavijan je, da Luciju Antoniju onemogućí pojačanja s istoka (gdje je Marko Antonije), u Brundizij poslao pet kohorti da blokiraju pristajanje istočne vojske.⁵⁹ Nakon osvajanja Peruzije⁶⁰, igrom sudbine se u njegovim rukama našlo jedanaest galskih legija.⁶¹ S obzirom na to da nije znao u kakvom se raspoloženju Marko Antonije vraća u Italiju, tē su mu legije bile dragocjen jamac u osiguravanju pozicije.⁶² No, tu je poziciju ugrožavao Sekst Pompej, pa je Oktavijan shvatio da taj problem mora otkloniti prije potencijalnog sukoba s Markom Antonijem. Stoga je postupio pragmatično – oženio je sestru Sekstova tasta Libona.⁶³ Time je privremeno zatvorio frontu sa Sekstom i sve karte bacio na rješavanje krize s

⁵⁶ Najprije ćemo kronološkim nabranjem prikazati politički kontekst, a potom diskutirati o Menasovoj promjeni strane. Jedino tako možemo izbjeći preširoke i konfuzne digresije.

⁵⁷ Peruzinski rat je izbio na tlu Italije krajem 41. pr. Kr., a protiv Oktavijana su ratovali supruga i brat Marka Antonija (Fulvija i Lucije). Rat je završio početkom 40. pr. Kr. O uzrocima i tijeku rata u: Charlesworth, 1934, 29 ff.

⁵⁸ *App. Bell. civ.*, V, XLV.

⁵⁹ *App. Bell. civ.*, V, LVI.

⁶⁰ Današnja Perugia.

⁶¹ *App. Bell. civ.*, V, LI.

⁶² Oktavijan nije znao da Marko Antonije ne stoji iza Peruzinskog rata. Marko Antonije se s istoka zaputio prema Italiji tek na proljeće, kada su do njega stigle vijesti o sukobu.

⁶³ *App. Bell. civ.*, V, LIII.

Antonijem. U međuvremenu je Antonije sklopio savez s Domicijem Ahenobarbom, dotadašnjim neprijateljem, te su zajedno stigli pred brundizijsku luku, gdje im je zapriječen ulaz u grad. Brundižani Domicija nisu pustili unutra jer im je prethodne godine opustošio polja, a Antonija jer im je pred gradska vrata doveo neprijatelja.⁶⁴ Misleći da su mu vrata zatvorena po Oktavijanovoj naredbi, Antonije šalje obavijest Sekstu Pompeju za simultani napad.

Dok Antonije napada priobalne gradove u blizini Brundizija, Sekst upada u južnu Italiju i napada Konsenciju i Turij. Istovremeno, po Sekstovoj naredbi, Menas sa četiri legije i mnoštvom brodova otima Sardiniju iz Oktavijanovih ruku.⁶⁵ Situacija se za Oktavijana činila izgubljena, međutim, u vrlo kratkom roku je uspio konsolidirati i pregrupirati svoje snage, pa je svojevrsna pat-pozicija iznjedrila pregovore u kojima su dvojica trijumvira nesuglasice stavili na stranu i potpisali brundizijski sporazum. Prije samih pregovora, Marko Antonije je uspio uvjeriti Seksta da se iz Italije i sa Sardinije povuče nazad na Siciliju.⁶⁶ Domicija Ahenobarba je poslao na upravljanje Bitinijom i time iz Oktavijanova djelokruga zakratko maknuo uzročnike njegova bijesa, čime ga je udobrovoljio za razgovor.⁶⁷

Ipak, mir je trajao kratko. Sekst Pompej je optužio Antonija za izdaju zbog sporazuma s Oktavijanom te ponovno započeo uznemiravati italsku obalu. Uz pljačkaške prepade kojima je onemogućio normalnu plovidbu, sada je pod sobom imao i Sardiniju i Korziku, koje je po drugi puta u kratkom vremenu osvojio Menas.⁶⁸ Time je potpuno paralizirana rimska opskrba žitom, a cijene žita su otišle toliko visoko da su trijumviri jedva uspjeli ugušiti pobunu izgladnjelog stanovništva.

Problem se mogao riješiti jedino novim sporazumom, ovaj put sa Sekstom kao strankom u pregovorima. Godine 39. pr. Kr. trojka je u Mizenu dogovorila uvjete mira koji je svima omogućio potreban predah. Ali, Menas je na situaciju imao drugačiji pogled. Njegovo je razmišljanje bilo dugoročno: prilično precizno je procijenio da bi primirje s trijumvirima Sekstu oduzelo stratešku prednost i usporilo zamah koji je trijumvire prisilio na ustupke. Stoga je, prema Apijanu, Menas sa Sardinije Sekstu poslao depešu u kojoj je istaknuo da je glad u Italiji njegov najveći saveznik, pa treba udariti odmah i dokrajčiti protivnike ili i dalje držati Italiju u blokadi, pa neka nestašica učini svoje.⁶⁹ Na njegovu žalost, Sekst je pokleknuo pritisku okoline i pristupio pregovorima. Ali, Menas ne miruje – savjetovao je Seksta da iskoristi priliku dok su Marko Antonije i Oktavijan na njegovu brodu⁷⁰ da

⁶⁴ *App. Bell. civ.*, V, XXVI; V, LVI.

⁶⁵ *App. Bell. civ.*, V, LVI.

⁶⁶ *App. Bell. civ.*, V, LXIII.

⁶⁷ Trijumviri su se međusobno povezali i ženidbeno: Marko Antonije je oženio Oktavijanovu sestru Oktaviju.

⁶⁸ *App. Bell. civ.*, V, LXVI.

⁶⁹ *App. Bell. civ.*, V, LXX.

⁷⁰ Nakon sporazuma, svaki od potpisnika je održao gozbu. Kockom je odlučeno da Sekst prvi priprema večeru, a to je učinio na svojoj hekseri. *App. Bell. civ.*, V, LXXIII.

ih ubije i preuzme čitavu vlast. Sekst je Menasa odbio uz napomenu da je on (Menas) to trebao učiniti sam i bez njegova znanja, jer jednom Pompeju ne dolikuje prekršiti zakletvu.⁷¹ Prilika je propuštena, a ti su događaji, po daljnjem slijedu radnje, prouzročili Menasovo preispitivanje vlastita statusa s posljedicom otklona od Seksta Pompeja.

Kod Apijana je Menas okarakteriziran kao jedini koji je protiv mira.⁷² Primirje je shvatio isključivo kao kupljeno vrijeme u kojemu treba povećati i ojačati borbenu spremnost vojske i mornarice. Budući da mu je Sekstovo uho bilo blisko i naklonjeno, izazivao je zavist kod rimskih nobila u Sekstovoj službi, pa su se oni latili posla oko udaljavanja Seksta i Menasa.⁷³ Apijan donosi šturu informaciju da im je to uspjelo, a Dion Kasije ističe da ga je Sekst, po nalogu zavidnih, pozvao na red zbog izvještaja o žitu i novcu kojima je raspolagao na Sardiniji. Menas se osjetio nepotrebno prozvanim, poubijao je Sekstove izaslanike poslana da prime izvještaj te je posredništvom svog prijatelja Mikiliona i Oktavijanova oslobođenika Filadelfa, promijenio ratni stijeg.⁷⁴

Sekst Pompej je 38. pr. Kr. prekršio uvjete mizenskog mira dogovorene godinu ranije. Nezadovoljan situacijom oko peloponeskog poluotoka⁷⁵, ponovno je angažirao pirate da uznemiravaju obale Italije i Etrurije. Na Oktavijanovu reakciju nije trebalo dugo čekati: poslanicom je obavijestio Rimljane o Sekstovim djelima, javno dao do znanja da je Sekst izigrao sporazum i naposljetku, obrazložio rat kao jedino rješenje.⁷⁶ Sakupivši vojsku i mornaricu, Oktavijan je krenuo prema Siciliji, a Sekst je ostao nemalo iznenađen saznajući za Menasovu izdaju u najgorem mogućem trenutku, prilikom priprema za obranu.⁷⁷ Međutim, ta je godina ipak ostala upamćena po nevjerojatnoj seriji pogrešaka i s njima povezanim nesrećama koje su zadesile Oktavijana.

Iako osnažen Menasovim prijelazom u svoje redove, Oktavijan je pri pohodu na Seksta umalo izgubio rat. Prvo se odvila pomorska bitka kod Kume u kojoj je zapovjednik Oktavijanove mornarice bio Gaj Kalvisije Sabin, a njegov zamjenik i zapovjednik lijevog krila Menas. Dok je Menas na svojem krilu ostvario pobjedu nad svojim dojučerašnjim suborcem Menekratom, Kalvisije je na desnom krilu izvukao deblji kraj u sukobu sa zapovjednikom Sekstova lijevog krila, Demoharom.⁷⁸ Srećom po Kalvisija, noć je spriječila potpunu pobjedu Demoharove flote, pa je, uvjerivši se da je Demohar otplovio Sekstu u Mesanu, s velikim gubitcima krenuo prema jugu, u Oktavijanovu pravcu. U isto je vrijeme Oktavijan iz Tarenta plovio prema Regiju s drugom flotom. Kod Mesane je uočio

⁷¹ *App. Bell. civ.*, V, LXXIII; *Dio*, XLVIII, XXXVIII, 2; *Plut. Ant.*, XXXII.

⁷² *App. Bell. civ.*, V, LXX; V, LXXI.

⁷³ *App. Bell. civ.*, V, LXXVII; V, LXXVIII.

⁷⁴ *App. Bell. civ.*, V, LXXVIII; *Dio*, XLVIII, XLV, 5–6.

⁷⁵ Prema ugovoru u Mizenu, Sekstu je pripao Peloponez, ali pod uvjetom da se prvo Antoniju podmiri dug koji su Peloponežani imali prema njemu. Sekst je, pak, smatrao da mu je poluotok pripao skupa sa onim što je dugovano Antoniju (*App. Bell. civ.*, V, LXXVII).

⁷⁶ *App. Bell. civ.*, V, LXXX.

⁷⁷ *App. Bell. civ.*, V, LXXXI.

⁷⁸ *App. Bell. civ.*, V, LXXXIII.

Sekstovo brodovlje, sa svega četrdeset plovila. Nije postojao povoljniji trenutak da zada konačan udarac. No, nije se odlučio za napad jer je odlučio pričekati Kalvisijeve snage.⁷⁹

Putem saznajući za nepovoljan ishod bitke kod Kume, Oktavijan je produžio na sjever, u susret desetkovanom Kalvisiju. Pri prolasku kroz Mesanski tjesnac, Sekstove i Demoharove upravo udružene snage su mu napale začelje i uzrokovale potpunu zbrku. Brodove je povukao prema kopnu, kako bi ih usidrio i stvorio stabilnu platformu za kopnenu borbu. Pritiješnjen između obale i Sekstovih snaga, bio je na rubu poraza. Ogorčene borbe, s promjenjivom srećom, odvijale su se do u smiraj dana, kada su se na obzoru (s leđa Sekstovoj mornarici) pojavili Kalvisije i Menas, što je izmorene napadače prisililo na povlačenje.⁸⁰

Tek je svitanje otkrilo porazno stanje Oktavijanove flote. Morskom su površinom plutala tijela poginulih, nepregledno mnoštvo jedrilja i dijelovi brodova. Od brodova koji su se uspjeli održati, samo je dio ostao potpuno funkcionalan, većina ih je bila ozbiljnije oštećena. No, kako to obično biva, niti jedna nevolja ne dolazi sama. Tog je istog dana zapuhao olujni vjetar, praćen visokim valovima. Dok su Sekstovi brodovi bili na sigurnom u mesanskoj luci, Oktavijanovi su doživjeli havariju. Bez ikakvog pristaništa, a gotovo naslonjeni na stijene, jednostavno nisu imali šanse. U nekoliko sati Oktavijan je ostao bez većine mornarice.⁸¹

Ipak, jedan je dio flote ostao gotovo netaknut zahvaljujući Menasovom instinktu i vještini. Osjetivši nadolazak oluje, svoje je brodovlje otisnuo na pučinu, gdje je rutinom prekaljenog pomorca poduzeo potrebne manevre koji su sačuvali brodove.⁸² Bio je prisiljen ostati na pučini sve do idućeg jutra, kada se vjetar napokon smirio. S obzirom na to da je jedino on imao za borbu sposobne trupe, a Dion Kasije spominje napad na Apolofana, mogli bismo pretpostaviti da mu je Oktavijan namijenio ulogu gerilca, čija je konstantna prisutnost trebala uznemiravati more oko Sicilije. Sekst Pompej je, svjedočivši raspadu Oktavijanovih pomorskih snaga, neometano nastavio s pljačkanjem italske obale. Ostavši bez dva glavna zapovjednika svoje mornarice, Menasa (prešao neprijatelju) i Menekrata (poginuo u borbi protiv Menasa), na čelo je postavio Demohara i Apolofana (također oslobođenike).⁸³ Potonjeg je poslao prema Africi, a Menas ga je u jednom trenutku primijetio, počeo goniti, te mu je, dostigavši ga, ošteti i potopio nekoliko brodova.⁸⁴ U izvorima nemamo širi kontekst toga događaja, niti informacije o Menasovu djelovanju na prijelazu iz 38. u 37. pr. Kr., ali se ne čini nevjerojatnim da je, nakon napada na

⁷⁹ *App. Bell. civ.*, V, LXXXIV.

⁸⁰ *App. Bell. civ.*, V, LXXXV; V, LXXXVI.

⁸¹ *App. Bell. civ.*, V, LXXXVIII.

⁸² Veslajući uz vjetar, usidrio se na pučini i pritom je sve brodove povezao lancem sidara koji je, s jedne strane, držao brodovlje na okupu, a s druge strane, bio dovoljno napet da se brodovi ne bi međusobno sudarali (*App. Bell. civ.*, V, LXXXIX.; *Dio*, XLVIII, XLVIII, 2.).

⁸³ *App. Bell. civ.*, V, LXXXIV.

⁸⁴ *Dio*, XLVIII, XLVIII, 6.

Apolofana i s istekom ratne sezone, Menas potražio utočište u nekoj od južnoitalskih luka. Tamo je mogao u miru prezimiti, a sam boravak u južnoj Italiji je mogao biti određenom garancijom da će, u slučaju Sekstovog napada, Menas biti dovoljno blizu da osujeti ili uspori opasnost.

Za to vrijeme, Oktavijan je, nakon debakla i gubitka mornarice, odgodio napad na Seksta Pompeja i osvajanje Sicilije. Našao se u iznimno teškoj situaciji, možda čak i sumnjajući u konačan ishod svoje stvari, ali su mu bogovi opet pokazali naklonost: za prijatelje je imao Mecenata i Agripu. Prvi je otputovao u Grčku na sastanak s Markom Antonijem, gdje su raščišćeni raniji nesporazumi pa je Antonije pristao dati 300 brodova za nastavak rata.⁸⁵ Drugi je, pak, u Galiji ugušio pobunu Akvitanaca, vratio se u Italiju i prionuo na nezamislivo ambiciozan posao: krajem 38. i početkom 37. pr. Kr. započeo je s izgradnjom nove Oktavijanove flote.⁸⁶ S novčanom pomoći Oktavijanu vjernih gradova i prijatelja, flota je porinuta do kraja proljeća.⁸⁷ Sada je tražila popunu, pa je diljem Italije oslobođeno 20,000 robova koji su služili kao veslači.⁸⁸ S obzirom na to da u Italiji nije postojala luka koja je bila dovoljno prostrana kao poligon za obuku mornara i veslača, Agripa je na lukrinskom i arvernskom jezeru izgradio luke te ih kanalima povezo s morem.⁸⁹

Oktavijan 37. pr. Kr. nije pokrenuo novu vojnu na Seksta Pompeja iz dva razloga: 1. tijekom proljeća je, na neki način, izigrao Antonija i na koncu nije prihvatio ponuđenih 300 brodova, već, nakon mučnih pregovora i intervencije sestre Oktavije, samo 120 (prema Apijanu)⁹⁰, odnosno 100 (prema Plutarhu).⁹¹ Marko Antonije nije imao izbora i morao je trpiti Oktavijanove ispade i premišljanja jer su mu hitno trebale legije za rat protiv Parta, koje je Oktavijan imao. Ti su pregovori i svade Oktavijanu oduzeli vrijeme potrebno za temeljitu pripremu kampanje za tu godinu; 2. bio je svjestan snage Seksta Pompeja, pa nije htio riskirati s nedovoljno uvježbanom mornaricom. Stoga je dao vremena Agripi da uvježba trupe do početka iduće ratne sezone.

Ipak, da godina ne prođe bez novih obrata pobrinuo se Menas, koji je opet završio pod Sekstovom egidom.⁹² Razlozi koje donose izvori su urođena sklonost izdaji, nepouzdanost, strah od Marka Antonija⁹³, taština, odnosno nezadovoljstvo nedovoljno visokom pozicijom, naklonjenost snažnijoj strani te nagovor drugih Sekstovih oslobođenika da se vrati pod stare insignije.⁹⁴ Kad je vijest o Menasovoj izdaji doprla do Oktavijana,

⁸⁵ *App. Bell. civ.*, V, XCII; V, XCIII.

⁸⁶ *Dio*, XLVIII, XLIX, 2; XLVIII, XLIX, 3.

⁸⁷ Charlesworth, 1934, 58.

⁸⁸ *Suet. Aug.*, XVI.

⁸⁹ *Dio*, XLVIII, L, 3; XLVIII, L, 4; *Suet. Aug.*, XVI.

⁹⁰ *App. Bell. civ.*, V, XCV.

⁹¹ *Plut. Ant.*, XXXV.

⁹² Detaljna rasprava o razlozima i uzrocima opetovane promjene strana ponuđena je niže.

⁹³ Vidi bilj. 38.

⁹⁴ *App. Bell. civ.*, V, XCVI; *Dio*, XLVIII, LIV, 7.

smijenio je, po zapovjednoj odgovornosti, Kalvisija Sabina s pozicije prefekta flote i postavio Agripu.⁹⁵ Po Dionu Kasiju, Menas je Sekstu prešao tijekom zime 37. na 36. pr. Kr.

Nekoliko mjeseci kasnije, na proljeće, Oktavijan je, planirajući pohod na Siciliju, imao brojnu, dobro uvježbanu i opremljenu mornaricu na čelu s čovjekom koji ju je i stvorio. Uz to, iz Afrike mu se priključio Lepid sa 16 legija i 5,000 konjanika, a računao je i na Statilija Taura, koji je u dogovoreno vrijeme iz Tarenta imao isploviti sa stotinjak Antonijevih ratnih brodova.⁹⁶ Datum određen za početak kampanje bio je prvi dan srpnja. Ali, sudbina je opet htjela da oluja poremeti Oktavijanove planove. Trećeg srpnja je snažno jugo natjeralo Statilija da se vrati u Tarent, Lepidove trupe su se, uz neke gubitke, uspjele domoći Sicilije, a Oktavijan je izgubio tridesetak brodova po putu. Cijela je operacija zastala na mjesec dana.⁹⁷ Sekst Pompej ponovno nije iskoristio priliku i dotukao grogiranog protivnika, nego se proglasio Neptunovim miljenikom i prinio žrtvu moru. Također, nije ni na koji način kapitalizirao povratak Menasa u svoje redove, što je kod ovoga izazvalo već predvidljivu reakciju. Apijanovi i Dionovi izvještaji naglašavaju da se, iz Menasove perspektive, Sekst Pompej u dva detalja ogriješio o njega: ovoga puta mu je odbio ukazati povjerenje time da ga postavi kao jednog od zapovjednika te ga je konstantno držao pod prismotrom.⁹⁸ To ga je uvrijedilo, pa se silno razočarani prebjeg, nakon jedva pola godine, u ljeto 36. pr. Kr. ponovno našao kod Oktavijana, koji mu je oprostio, ali mu više nije vjerovao.⁹⁹

Tom konstatacijom završava Menasov put kod Apijana, koji ga više ne spominje u ostatku pete knjige svojih *Gradanskih ratova*, ali ni u djelu *Ilirska knjiga (Illyrika)*. Dion Kasije ga spominje još jednom, što nas vraća na početak ovog rada i podsjećanje na informaciju o Menasovoj pogibiji pod Segestikom u ljeto 35. pr. Kr. I to je sve. Ono što biva relevantno i što smo dužni razjasniti jest situacija oko Menasovih izdajstava. Odnosno, je li tu uopće riječ o izdaji ili o nečemu drugom. Proučavajući izvore, stječe se dojam da je posrijedi nešto puno suptilnije, toliko karakteristično Oktavijanovoj propagandnoj mašineriji. Kada se uz to nadovežu saznanja da Menas nije spomenut u *Djelima božanskog Augusta*¹⁰⁰, niti u Apijanovoj *Ilirskoj knjizi*¹⁰¹, onda se dobije osjećaj da je to namjerno prešućeno. O čemu se, zapravo, tu radi?

⁹⁵ *App. Bell. civ.*, V, XCVI.

⁹⁶ *App. Bell. civ.*, V, XCVIII.

⁹⁷ *App. Bell. civ.*, V, XCVIII; V, XCIX.

⁹⁸ *App. Bell. civ.*, V, C; *Dio*, XLIX, I, 4.

⁹⁹ *App. Bell. civ.*, V, CII; *Dio*, XLIX, I, 5.

¹⁰⁰ Općepoznata stvar je da su i August i Cezar prije njega u svojim radovima izbjegavali objavljivati bilo kakve informacije koje bi mogle otvarati dodatna pitanja, pogotovo oko politički osjetljivijih tema. Tako da za Menasov izostanak u *Djelima božanskog Augusta (Res gestae)* postoji logično objašnjenje.

¹⁰¹ Istina, *Ilirska knjiga (Illyrika)* je dijelom naslonjena na informacije iz Augustovih memoara (*App. Ill.*, XIV; XV.), ali to nije opravdanje, obzirom da u *Gradanskim ratovima* sve vrvi od informacija o jednom dijelu Menasova života.

Razlozi i način izdaje

Već na samom početku možemo eliminirati jedan od gore navedenih razloga zbog kojih Menas više puta mijenja stranu – naginjanje snažnijoj opciji. To jednostavno ne može biti točno, jer je u trenutku prvog prijelaza Oktavijanu (38. pr. Kr.), Sekst uvjerljivo jači, pogotovo u mornarici. Možda ne toliko brojčano, ali kvalitetom sigurno. Slijed ranije opisanih događaja za tu godinu pokazuje da je u Oktavijanovoj mornarici jedino Menas istinski nešto vrijedio. Jedino je on ostvario pomorsku pobjedu kod Kume i od oluje spasio brodovlje kojim je zapovijedao. Nakon sloma Oktavijanove mornarice, Menas i dalje ima snage povremeno uznemiravati neprijateljsku mornaricu. Ista stvar može se potvrditi i pri vraćanju Sekstu (37. na 36. pr. Kr.). Tada Oktavijan ima novoopremljenu flotu, Antonijeve brodove (102) te Lepidove legije i konjanike (16 legija i 5,000 konjanika). Prema M. P. Charlesworthu, Sekst Pompej je maksimalno mogao imati 300 brodova i 10 legija.¹⁰² Dakle, Menas opet ne prelazi jačoj strani.

Ostali razlozi izdaje djeluju još manje uvjerljivi. Antonija se sigurno nije trebao plašiti, jer je bio pod Oktavijanovom zaštitom, što potvrđuju i izvori: kad je izdao Seksta, Menas je od Oktavijana dobio razne počasti, od kojih je najbitnija uzdizanje u viteški stalež.¹⁰³ Svetonije navodi i da je Menas jedini oslobođenik kojeg je Oktavijan ikada pozvao na ručak.¹⁰⁴ Očito mu je bio važan, jer je znao da je u svoje redove dobio sposobnog pomorca kojeg se nije htio samo tako odreći.¹⁰⁵ A da je sumnjao u njegovu prijetvornost i odanost, ne bi ga ni primio u službu, čime možemo eliminirati urođenu sklonost izdajništvu i nepouzdanost. Naime, Menas je u službi obitelji Pompeja godinama. Služio je i pod ocem i pod oba sina u periodu kasne Republike čija je glavna stavka – ratovanje. I u kojem su generalno svi, osim pokojnog Katona, bili na prodaju. Dok je bio pod Sekstom, izvori su ga opisivali kao ratnog huškača, jedinog koji želi rat. To bismo trebali zvati srčanošću, jer se principijelnije borio za pompejevsku stvar od samog Seksta Pompeja, koji na trenutke niti sam nije bio u stanju jasno artikulirati krajnji cilj svoje borbe. Svo Menasovo gore opisano djelovanje služi na čast strani za koju se borio.

Ono što se čini kao glavni razlog Menasove izdaje Seksta, a služi i kao argument da se ne radi o sklonosti izdaji i nepouzdanosti jest nešto što izvori ne donose. Menas, za promjenu, želi završiti rat na pobjedničkoj strani. Vjerojatno već u poodmaklim godinama, s godinama službe samo za Rimljane (i tko zna koliko je vremena proveo kao pirat), umorio se od poraza: možda je izgubio rat protiv Pompeja Velikog 67. pr. Kr., ostao je bez patrona nakon poraza kod Farsala 48. pr. Kr., izgubio je građanski rat kod Munde 45. pr. Kr., kada je ostao i bez drugog patrona, te sada, kod trećeg patrona, ne vidi načina kako dobiti rat, prvenstveno zbog Sekstove inertnosti. Od vođe koji je oko sebe okupio

¹⁰² Charlesworth, 1934, 59.

¹⁰³ *Suet. Aug.*, LXXIV; *Dio*, XLVIII, XLV, 7.

¹⁰⁴ *Suet. Aug.*, LXXIV. Nakon što je uvršten u *ingenui*.

¹⁰⁵ Možda čak i pod cijenu rata sa Antonijem, što, priznajmo, na prvu može zvučati pretenciozno.

sav antitrijumvirski supstrat, Sekst se pretvorio u bezidejnu ličnost sposobnu jedino za pljačkanje sunarodnjaka na Poluotoku. Jasno je da rimska arogancija ne priznaje oslobođenike kao iole sposobne diplomate ili vojskovođe (pogotovo u građanskim ratovima), ali je činjenica da je Sekst Pompej stekao Siciliju, Sardiniju, Korziku i snažnu mornaricu dok je uvažavao savjete svojih oslobođenika. Kada su, nakon proskripcija i bitke kod Filipa, k njemu pohrlili rimski nobili, podjela je bila neizbježna, a pred Seksta je, da ga dijelom i opravdamo, pao težak izbor. Našao se u situaciji u kojoj je morao birati između sunarodnjaka (sugrađana) i očevih prijatelja s jedne, te ratnih drugova i dokazano lojalnih obiteljskih klijenata s druge strane. U kontekstu rata protiv drugih rimskih građana, predvidljivo je bilo da će se Sekst opredijeliti (ili popustiti pritisku) za Rimljane u svojim redovima, jer je, bez obzira na međusobnu mržnju i animozitet, građanski rat za Rimljane najveće zlo.

Stoga je Menas, uloživši maksimalan napor da potakne Seksta na učinkovitije ratovanje, dokučio da tamo više nema što tražiti. Vjerojatno mu se usput zgadilo i ponašanje rimskih nobila, pa je, bez grižnje savjesti, shvatio da svoje usluge može ponuditi Oktavijanu. Dva su zgodna opravdanja za to: 1. napokon želi pobijediti u ratu; 2. okružen Rimljanima u Sekstovim redovima, uvidio je da je, kao i Sekst, to sve bezidejna klika i da bi za povijest i buduće generacije bilo loše da takvi ljudi pobijede i dođu na vlast.

S Oktavijanovim propagandnim strojem, na čelu s Mecenatom, u povijesti se može mjeriti malo tko. U kategoriju tog djelovanja valja nam uvrstiti i briljantni manevar s Menasom, koji nije zavarao samo suvremenike, nego i historiografe koji su pisali stoljećima kasnije, pa čak i danas. Svima im je promaknulo očito: Menasov trostruki prijelaz je pomno isplanirana akcija.

Da ponovimo, prvi prijelaz Oktavijanu zbilo se otprilike početkom proljeća 38. pr. Kr. Nakon približno godine i pol (možda čak i u siječnju/veljači 36. pr. Kr.) Menas ponovno odlazi Sekstu, da bi krajem srpnja ili početkom kolovoza iste godine zauvijek prešao na Oktavijanovu stranu. Dakle, u neakvih 28–29 mjeseci (ili manje), netko tko se triput odlučio promijeniti stranu ili pati od poremećaja ličnosti ili je dio većeg plana. Argumenti da su drugi i treći prijelaz nastupili iz objesti zbog neimenovanja na visoku časničku poziciju zvuče jeftino. Jer, u prvih godinu i pol dana u Oktavijanovoj službi, Menas je drugi po rangu u čitavoj Oktavijanovoj mornarici, odmah iza Kalvisija Sabina. Teško bismo to mogli nazvati degradirajućim položajem u odnosu na ono što je obnašao kod Seksta. On nije s Oktavijanom od početka, pa da bi mu prvo mjesto pripalo samo od sebe. Dapače, Kalvisije je prvak flote isključivo zato što je Agripa odsutan u Galiji, a kristalno je čisto da u Oktavijanovim planovima nitko ne dolazi ispred Agripe.

Vrativši se Sekstu, zadržao se svega nekoliko mjeseci. Kako bi netko mogao očekivati da bi mu Sekst ustupio mjesto koje je imao nakon onakve izdaje? Jer, Menas je sa Sekstom od početka, a prešao je najljucem neprijatelju. Koliko je povjerenje Sekst nekada imao u Menasa najbolje opisuje Apijan, kada je, pri potpisivanju mizenskog sporazuma,

Sekst poderao svoju togu zazivajući Menasa kao jedinog odanog čovjeka.¹⁰⁶ No, to se očito promijenilo, a Sekstovo je nepovjerenje bilo toliko da je nadzirao svaki Menasov korak. Stoga se stječe dojam da Menas nije do kraja uspješno niti mogao obaviti povjerenu mu zadaću – prikupljanje informacija za Oktavijana.

Ovako smjela tvrdnja zahtijeva čvrsto uporište. A ono se cijelo vrijeme nalazi u izvorima. Dovoljno je pogledati što Menas donosi kao zalog vjernosti Oktavijanu, a što odnosi kad se vraća Sekstu Pompeju: prvom promjenom strane donio je Sardiniju, Korziku, tri legije, mnoštvo prijatelja (istomišljenika) i 60 brodova¹⁰⁷; Sekstu je prebjegao sa sedam brodova te se sa istih sedam brodova i vratio nazad Oktavijanu.¹⁰⁸ Odnos dovedenog i odvedenog je neprirodno nejednak da bi sve to bila puka slučajnost. Rekli smo da 37. pr. Kr. Oktavijan nije napao Seksta jer je htio dati dovoljno vremena Agripi da obuči mornare. Ali, oprezan i studiozan kakav je bio, morao je nekako doznati kako teku Sekstove pripreme i planovi. A ima li bolje ideje od povratka otuđenog pokajnika? Poslavši Menasa Sekstu sa sedam brodova¹⁰⁹, javno je odaslao obavijest da ga je prijetvorni Grk, kojemu je dao i status viteza, prevario i otišao od njega ukravši mu sedam brodova. Da bi podebljao priču, momentalno je, po odgovornosti, smijenio Kalvisija i postavio Agripu za prefekta flote, čime je, između ostalih, zavarao i Apijana.¹¹⁰

Tako uvjerljivo konstruirana priča stvorila je tri problema kojima se ni izvori ni kasnija historiografija nisu pozabavili jer ih naprosto nisu primijetili. Prvo, ako je Kalvisije smijenjen, to znači da mu se ne može povjeriti posao jer ga nije u stanju vršiti. Ali, ubrzo nakon toga ga nalazimo angažiranog za uspostavu reda i zaštite od razbojničkih bandi po Rimu i diljem Italije. Ne samo to, Apijan ističe da je Oktavijan toliko bio zadivljen njegovom učinkovitošću i brzinom, da je zbog njega uvidio koliko korisna može biti takva služba, pa ju je uveo kao stalnu.¹¹¹

Drugo, to što je Kalvisije razriješen funkcije zbog Menasa, pa je na njegovo mjesto postavljen Agripa je čista zamjena uzroka i posljedica. Nikome nije bilo čudno da Agripa, koji je izmislio mjesto na kojem će izgraditi i utrenirati čitavu flotu, a uz to je i Oktavijanov najbolji prijatelj te sposoban vojskovođa, dobiva zapovjedničko mjesto tek kada je njegov prethodnik smijenjen zbog propusta. Takav rasplet u stvarnosti jednostavno nema smisla, pa bi valjano objašnjenje bilo da je i Kalvisije pristao na promjenu funkcije (“degradaciju”), čisto da bi sve izgledalo uvjerljivije. Ionako je znao da će, čim Agripa

¹⁰⁶ *App. Bell. civ.*, V, LXXI.

¹⁰⁷ *App. Bell. civ.*, V, LXXVIII; *Dio*, XLVIII, XLV, 6; *Oros.*, VI, XVIII, 21.

¹⁰⁸ *App. Bell. civ.*, V, XCVI; *V. C.* S time da Apijan donosi verziju po kojoj je Sekst Menasa sa tih 7 brodova koje mu je doveo poslao da uhodi Oktavijanova brodogradilišta, što je on iskoristio kako bi stupio u kontakt s Oktavijanovim ljudima i opet im ponudio svoje usluge. Mislim da je Apijan nasjeo na Oktavijanov propagandni spin.

¹⁰⁹ Ne bi čudilo da je na tih sedam brodova Menas bio jedini koji je znao o čemu je riječ.

¹¹⁰ *App. Bell. civ.*, V, XCVI.

¹¹¹ *App. Bell. civ.*, V, CXXXII.

dovrši proces obrazovanja mornarice, zapovjedničko mjesto postati njegovo. Bio je svjestan da tu funkciju obnaša isključivo zbog Agripina odsustva.

Treće, argument da je Menasov prijelaz Sekstu dogovoren može biti i činjenica da Oktavijan ne prašta izdaju. Jedan od njegovih najbližih prijatelja iz mladosti, Kvint Salvidijen Ruf, nakon peruzinskog rata je pokušao prijeći na Antonijevu stranu, protiv Oktavijana. Kada je Marko Antonije to obznanio Oktavijanu, ovaj je Rufa odmah dao pogubiti.¹¹² U redu, ne može biti potpuno isto je li ga izdao blizak prijatelj ili neki grčki oslobođenik, koji se tek stavio u njegovu službu, ali smo mišljenja da Oktavijanov karakter, pogotovo tada, ne bi dao manevarskog prostora i drugu priliku nekome tko bi prvu tako olako propustio. Naročito 36. pr. Kr. kada je, bez obzira na gubitke, pobjeda nad Sekstom Pompejem bila samo pitanje vremena.

I na kraju, osvrnimo se na još jednu logičnu mogućnost, iako je ne možemo dokazati. Ranije je spomenuto da je Menas zimu s 38. na 37. pr. Kr. mogao provesti u jednoj od južnoitalskih luka, kako bi odgovor na potencijalne Sekstove napade bio pravovremen. Međutim, jedna informacija iz izvora tjera na promišljanje. Nakon sloma flote 38. pr. Kr., Oktavijan se povlači u Italiju, a po cijelom je primorju rasporedio vojsku, kao osiguranje od Sekstovih upada.¹¹³ To bi moglo značiti da nigdje nije ostavio mornaričke straže. S obzirom na to da te zime Agripa pokreće izgradnju flote, možemo pretpostaviti da je tamo i Menas, čije bi iskustvo i genij poput Agripe rado imao uza sebe. Pogotovo kad se radi o obuci veslača i mornara. Ne bi valjalo isključiti niti pretpostavku da su, pri nadgledanju, Oktavijan i njegovi najbliži suradnici upravo tamo i tada došli na ideju da Menasa iskoriste kao špijuna u Sekstovim redovima.

Na temelju navedenog može se uočiti da je dosadašnja slika o Menasu, u najmanju ruku, iskrivljena, ako ne i potpuno pogrešna. U povijest je ušao isključivo u negativnom kontekstu, što, zapravo, pomalo začuđuje, pogotovo zato jer je stao na "pravu stranu". Teško je do kraja shvatiti namjeru antičkih autora da ga toliko ocrnjuju. Vjerojatno dio razloga valja potražiti u činjenici da je nekoliko desetljeća služio gubitničkoj strani, a zna se da pobjednici pišu povijest. Kako god bilo, ovim je radom pokazano da je riječ o iznimno sposobnom čovjeku, koji je, u kojoj god vojsci služio, plijenio pozornost talentom. Bio je koristan svakom zapovjedniku pod kojim je ratovao, a kad je i sam postao zapovjednikom, obično je donosio prevagu (barem u onim trenucima dokumentiranima u izvorima). U pomorskoj vještini nije imao ravnopravnog takmaca, a za vjerovati je da je sudjelovao u stvaranju i Sekstove i Oktavijanove mornarice, čime (p)ostaje raritet antičkog pomorskog ratovanja.

¹¹² *App. Bell. civ.*, V, LXVI; *Suet. Aug.*, LXVI.

¹¹³ *App. Bell. civ.*, V, XCI; *Dio*, XLVIII, XLVIII, 5.

Summary: Menas – the chronicle of defector

Menas was a slave of Pompey the Great, but we cannot precisely determine the date when he became enslaved. During proscriptions in 43 BC, he escaped from Rome to Sicily and joined the navy of Pompey's younger son, Sextus. History remembers him only as a pirate, robber, and traitor of Sextus. However, this judgement is not completely fair and it carries a significant amount of contempt due to the impression of ancient writers. The modern historiography did not provide us any books or articles regarding Menas, meaning that we actually do not have an objective view of him.

That is what this paper is all about – so we could, *sine ira et studio*, gain a proper opinion based on facts and particularities of the given period (c. 48-36 BC).

In this paper, the author offers different views of Menas's actions and reasons. The emphasis is on a few key issues: discussion about the end of his slavery and becoming a commander in Sextus's navy, the role of Menas in strengthening the navy, and betrayal of Sextus Pompey for joining Octavian's cause. The latter is an assertion that it was not betrayal *per se*, but carefully planned operation, which even deceived contemporaries.

Keywords: Menas, second triumvirate, Sextus Pompey, Octavian, *libertus*, Menas's treason of Sextus

BIBLIOGRAFIJA

Izvori

- Apijan, *Rimski građanski ratovi*, (prev. B. STEVANOVIĆ), Beograd 1991.
- Appian, *Roman History*, (prev. H. WHITE), Cambridge (Massachusetts) – London 1912.
- Appian, *Roman History*, (prev. H. WHITE), Cambridge (Massachusetts) – London 1913a.
- Appian, *Roman History*, (prev. H. WHITE), Cambridge (Massachusetts) – London 1913b.
- Caesar, *Alexandrian, African and Spanish Wars*, (prev. A. G. WAY), Cambridge (Massachusetts) – London 1955.
- Cezar, *Moji ratovi*, (prev. T. SMERDEL), Zagreb 2010.
- Dio Cassius, *Roman History*, (prev. E. CARY), New York – London 1916.
- Dio Cassius, *Roman History*, (prev. E. CARY), Cambridge (Massachusetts) – London 1917.
- Florus, *Epitome of Roman History*, (prev. E. S. FORSTER), Cambridge (Massachusetts) 1929.
- Horace, *Odes and Epodes*, (prev. N. RUDD), Cambridge (Massachusetts) 2004.
- Lucan, *The Civil War*, (prev. J. D. DUFF), Cambridge (Massachusetts) – London 1928.
- Paulus Orosius, *Historiarum Adversum Paganos*, (<http://www.thelatinlibrary.com/orosius/orosius.html>)
- Pliny, *Natural History*, (prev. H. RACKHAM), Cambridge (Massachusetts) – London 1952.
- Plutarch, *Lives*, (prev. B. PERRIN), Cambridge (Massachusetts) 1917.
- Plutarch, *Lives*, (prev. B. PERRIN), Cambridge (Massachusetts) 1919.
- Plutarch, *Lives*, (prev. B. PERRIN), Cambridge (Massachusetts) 1920.
- Plutarh, *Usporedni životopisi*, (prev. Z. DUKAT), Zagreb 2009.
- Suetonius, *Lives of the Caesars*, (prev. J. C. ROLFE), London – New York 1914.
- Svetonije, *Dvanaest rimskih careva*, (prev. S. HOSU), Rijeka 1978.
- Velej Paterkul, *Rimska povijest*, (prev. J. MIKLIĆ), Zagreb 2006.
- Velleius Paterculus, *Compendium of Roman History*, (prev. F. W. SHIPLEY), Cambridge (Massachusetts) 1924.

Literatura

- Berdowski, P. 2011, *The Treaty of Missenum (39 BC) and the "Fourth Tyrant"*, *Studia Lesco Mrozewicz ab amicis et discipulis dedicata*, Poznan 2011, 31–46.
- Bilić-Dujmušić, S. 2000, *Ratne operacije u provinciji Ilirik 49. – 47. pr. Kr.* (magistarski rad), Zadar 2000.
- Bilić-Dujmušić, S. 2012, *Taciti ... miracula cursus, Luc., Phars. 4, 425*, *Histria antiqua*, sv. 21, Pula 2012, 105–111.
- Bilić-Dujmušić, S. 2017, *Antiqua ... Arte Cilix (Lucan., Phars. 4. 449)*, *XXI International Limes Congress, Newcastle upon Tyne 2012*, 669–674.
- Broughton, T. R. S. 1952, *The Magistrates of the Roman Republic*, Vol. II., 99 B. C.–31. B. C., *Philological monographs*, New York 1952.
- Charlesworth, M. P. 1934, *Sicily and the End of Sextus Pompeius*, *Cambridge Ancient History*, Vol. X, Cambridge 1934, 55–62.
- Charlesworth, M. P. 1934, *The Avenging of Caesar*, *Cambridge Ancient History*, Vol. X, Cambridge 1934, 1–31.
- Gueye, M. 2013, *Délits et peines militaires à Rome sous la République: desertio et transfugium pendant les guerres civiles*, *Gerión*, Vol. 31, Madrid 2013.
- Horvat, M. 2008, *Rimsko pravo*, Zagreb 2008.
- Levi, M. A. 2007, *Doba građanskih ratova, Rimsko Carstvo*, *Biblioteka Jutarnjeg lista*, Pioltello 2007, 59–141.
- Margetić, L. 1998, *Rimsko pravo*, Rijeka 1998.
- Milivojević, F. 2017, *Cezarov Ilirik (disertacija)*, Zadar 2017.
- Miltner, F. 1952, *Sextus Pompeius Magnus*, *Realencyclopädie*, bd. XXI.2, Stuttgart 1952, col. 2213–2250.
- Modrzejewski, A. 1931, *Menas*, *Realencyclopädie*, bd. XV.1, Stuttgart 1931, col. 774–775.
- Ormerod, H. A. 1924, *Piracy in the ancient World*, Liverpool – London 1924.
- Romac, A. 1983, *Rječnik rimskog prava*, Zagreb 1983.

